

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

40.)

Kijön minden szombaton.

(November' 29-kén, 1834.)

Gróf Szécsenyi Ferencz.

Mint érzé 's valósítá ezen nagy ember a' régi magyar jelszavat „a' vallásért, királyért és hazáért“ csak az utókorra hagyjuk annak megítélését, mely a' pillanat' nézetein, czéljain és minden pártszellem' babilóniai nyelvén felülemelkedve, a' József' időszakát, a' régi 's új a' nemzetiség és kosmopolitismus közötti átmenetelt átlátandja és méltatni fogja, 's hogy ez megtörténhessék, több századoknak kell lefolyniok. Itt egyedül azt említjük meg, mit hagyott a' dicsőült férjfü mindenek felett szeretett hazájának, ennek lévén helye ezen levelben, mely asszonyokhoz és ifjusághoz, hivatalos emberhez, katonához és mivészhez szól.

A' vallásért, királyért és hazáért, ez vala ajakán, czimerén és zászlóján a' magyarnak mindig, valahányszor a' történet és fenyegető vész tette szólítá fel. Ez volt kiváltképen a' Szécsenyi familiáé is: és méltán viselhetette czimerén, mert hiven megtartá. Külső 's első háboruiban sok hősei voltak a' magyar nemzetnek, kik közül sokan letévék életüket e' jelszóért, de a' Szécsenyieknél mintegy firől fira szállott ezen szent háromságnak megoszolhatatlansága. Ők a' haza 's király' szolgálatjában Istennek szolgáltak; a' törvényes királytól külön szakasztott hazát soha sem ismertek, és soha egy Szécsenyi sem volt a' rebellisek' pártján — de egyiket sem csábíthatá el soha akármily tündöklő 's ragyogó kegyelem és szerencse is saját hazájától.

Legrégibb nyomai a' Szécsenyi háznak, mellynek bölcsője hihetőleg Nógrád vármegye, az Árpádok kifogyása' korán felül enyészik a' régiségbe. A' hagyomány Magyarország' keresztényedése' idejéből emlegeti azt. Történetileg nevezetes emberek valának ezen házból

Mihály, a' magyar Leonidásnak hős társa, és Svendi Lázárnak leghivebb 's leghatalmasabb bajnok segédje. Ennek unokája György azon korban virágzott, midőn a' vallásos szakadás akkor erőtlenté hazánkat, mikor a' török iga' levetésére legnagyobb egységre lett volna szükségé, 's ő vala Pázmán Péterrel azon szerencsétlen időszaknak ragyogó csillaga, 's mint primás megérte hazájának felszabadulását a' török járom alól. Ezen nagy emberek' élete egy külön leírást kíván, mert hatása századokra terjed 's a' magyar nemzet' léteire örök befolyásu. Testvérje Lőrincz egy nem kevésbé híres egyházi főszemélynek lön atyja, névszerint Pálnak, ki kalocsai érsek lett; ennek nyilatkozása a' bécsi conferentián, midőn arról vala szó, mint lehet Magyarországot német törvények szerint igazgatni, eléggé ismeretes, mert minden magyarnak kitörülhetetlenül vagy az szívébe írva. Ez volt Leopold' közbenjárója a' Rákócziakkal, noha a' béke' visszaállítását meg nem érthette. Pálnak testvérje György egyik leghíresebb hőse vala a' felszabadító háborunak. I Leopold 1697 minden maradékaival együtt grófrangra emelte. Zsigmond fija után négy unokái levének, mind jeles vitézek azon háboruban, mellyre M. Thérézia trónja' megtartása végett szólítá fel a' magyar nemzetet. Ignác a' szalai insurgensek' ezredese, László huszár őrnagy, Antal tábornoki helyettes és egy huszár ezred' tulajdonosa. Zsigmond igen ifju korában mint kapitány nagy sebet kapván, jószágaira visszavonulni kénytetett a' dicsőséges háborúból. Ezen Zsigmondnak szülte neje, gróf Cziráky Mária, Széplakon Sopron vármegyében, Szécsenyi Ferenczet aprilis 23-kán 1754.

A' reménnyel gazdag ifju Sopronban és Nagyszombatban kezdé oskoláit 's folytatá Bécsben a' Théréziai lovag akademiában, kedvencz tudományai lévén a' történet, pénz' és régi-

ért a' tűz, vagy eltéveszté szaladásában a' rettenetes füst, és áldozataivá lettek az égésnek. Egész csoport emberek égtek el marháikkal együtt, kik a' következő tölre fát vágni költöztek volt ki az erdőre. Mindenütt csak szerencsétlenek és árvák láttattak, többen félig égve. Az anyák kiragadák gyermekeiket az ágyból és a' folyókba szaladtak, de mig oda értek, ruhájukba kapott a' tűz és kisdedeiket inkább vagy kevésbé megégeté; ott pedig a' parton kalappal vagy czipővel merített vízzel locsolgatók szülöttjeiket reggelig, mig hajókon tovább vitethettek. Egy asszony két gyermekével futott a' tűz elől, melynek öldöklő lángja körösleg csapongott; végre midőn tovább már nem futhatott, gyermekeire borult a' földön. — Maga elégve, de kisdedei élve találtattak.

Egy levél Mirachimiból october' 17-ről 1825 azt mondja, hogy Mirachimitól éjszaknyugat felé nagy gyuladás támadt; a' gyuladásnak ezen vidéke felé october' 7-kén naplementkor vastag felhő vétetett észre az égen, melly füstnek ismerszett, de távolsága miatt senkit sem nyugtalanított. Alig állott be az éj, midőn az erdőben mindinkább nevekedő mennydörgési ropogást hallottak, de mivel semmi tűz nem látszott, senki sem gyanítá a' közelgető veszélyt. Ezen ropogás tartott 6 órától 9-ig, a' mikor éjszaknyugotról erős szél támadt fel; nem sokára azután csillogó szikrák 's égő üszkők szállongtak az utcán és folyón keresztül, melly esaknem két annyi széles mint a' Themse. Ekkor lárma támadt, hogy a' tűz pusztító dühvel közelít 's az orkánná változott szél füst- és hamutömeget hajta maga előtt. Három hajó egészen elégett, egyik már megvala terhelve, másik kettő rakodott kifelé. A' tűz mostan valósággal kiütött a' folyam' partján, midőn senki sem gyanítá annak oly rettenetes közellétét; mert mielőtt a' láng észrevételt volna, a' szárazról látszott minden szikra jönni a' folyam' partjára, sűrűbben és csapongóbban mint a' hózivatar, és mindent egy orkán követe. A' tűznek iszonyu dühvel és gyorsasággal kellett keresztül hatni az erdőn, mert azon emberek, kik széljel nézni kimentek, lélekszakadva futottak vissza, de mielőtt két perez mult volna, már nyomukban volt a' tűz. Az angol gyarmatban, Uj Braunschweigban,

leégett Miramichi város, mindennel együtt, mi annak közelében 22 mértfölonyire találatott. Egy hiteles tudósítás szerint a' miramichi gyuladás' pusztításáról) 150 ember veszté életét, 10 lett beteggé 's 2778 veszté el minden vagyonát. Ház leégett 583, marha odaveszett 876. Miramichi' éjszaki oldala nem egyéb lön hamudüledéknél. 20 mértföldnyire a' folyam' mentében nincs egyéb látnivaló romladdékoknál. Az állatok csordánként döglenek 's a' lakosok legnagyobb nyomoruságban sanyarognak. Chatam város elkerülte ugyan szerencsésen az égést, de körösleg minden erdeje oda van. Vastag köd, melly a' szemre igen ártalmasan hatott, borítá el New-York, Boston, Philadelphia, Baltimore 's Washington városokat; 's a' tengeri hajózást meggátlá, jobban mint minden másféle köd. A' tűz' visszfénye a' tengerben látszott; hősege oly nagy volt, hogy Halifaxban, Uj-skóziában, valami 300 angol mértföldre a' hőmérő 82 graduson F. állott'. Egyébiránt ezen erdőégés magára a' növény' tenyészetére nézve nem vala káros, mert mihelyt az eső 's hó elmosta egykissé a' hamut, a' leégett helyen buján kezdett emelkedni következett tavaszon az erdő.

A' keletindiai szarvorru.

(Rhinoceros indicus.)

Ezen állatnak felül és alól két két erős agyara van, 's az alsóbbak közt még két kisebb, valamint a' felsőkön felül is. Orra kupalaku, szarva hátrahajlott, melly az egészen megnőtt állatnál 1 lábnyi söt némelykor hosszabbis. Felső ajka kívül nyulik az alsón és közepén vékonyan kiesucorodott, mellyet az állat kinyujthat és ujjként mozgathat és mellyben továbbá a' legfinomabb érzés van, ugy hogy ágak' tördelésére is szolgál. Mindenik ajkát kemény kéregbőr fedi. A' setétbarna, itt ott vereses bőr kisebb nagyobb kinövással rakva, 's több helyen nagy széles ránczokba vetődik egymáson. A' koszos bőrnek egymáson fekvő ránczai közt a' mélyebben fekvő bőr lágyas és husverességü. Az egész állat pánczélosnak, vagy vastag lepellel borítottnak látszik.

Oryx arvu.

Noha ezen állat otromba alaku, futni még is nagyon tud. 7 lábnyi magasságra 's 12 lábnyi hosszúságra nő meg. Keletindában él, különösen túl a' Gangesen; a' magányt szeretvén sűrű árnyas erdőket keres folyók' és mocsárok' közelében; leginkább fáról éldegél, melynek leveleit és levek lombjait letépdeli. Az embert meg nem támadja, ha csak nem ingereltetik, de ha megtámadtatik és dühösítetik, felettébb veszedelmes. Ilyenkor szarva a' rettenetes fegyvere, vastag bőre pedig a' legjobb készüllete.

Vagy törrel vagy veremben fogják ezen állatot, hegyes karók ütve le előbb a' verembe; egyébiránt lovag vadászok is szokták hajhászni. Húsa ugyan igen durva, de mégis eszik. Szarvából nyeleket, poharakat 's t. e' f. készítnek; bőre pedig páncélhoz, paizshoz, kotsiszijhoz legalkalmasabb.

A' régi rómaiaknál egy- és kétszarvu ilyen vadak voltak viadalaikon; de azóta csak egy-szarvuak hozattak Európába, még pedig az első 1513 Portugáliába, a' második 1685, a' harmadik 1736 Angolországba. Egy negyedik szarvorru 1741 Amsterdamba hozatott, később pedig Lipcsébe, hol még soha sem láttak olyat, 's a' jámbor Gellertnek a' *szegény öreg* czimü szép költeményére okot szolgáltatott. Továbbá 1770 Párisba került egy szarvorru, 1800 Londonba ismét egy és végre 1819 Németországba, mely a' Lipcsei vásáron is mutogatott, 's a' második és utolsó volt, melyet eddig ottan láttak.

A r a n y.

Nem hiu képzelet, mint az emberi élet' oly sok esetében, volt az, mi a' természetnek ezen productumát eleitől fogva a' legbuzgóbb igyekezet' tárgyává tevő, hanem kitüntető jeles tulajdonságai, kiváltképen pedig pompás és tartós fényessége, melyre nézve egy érez sem hasonlítható hozzá. Azért nevezik a' chemisták is az érczek' napjának vagy királyának. A' tűzben elolvad mihelyt megütésedik, és mint folyadékknak zöldes a' színe. Közönséges tűzben nem változik, de a' gyújtótűkő alatt üveggé

változik és nagyobb részint elszáll. A' gyújtótűkő' hősege által keletkező üvegnek viola színe van, és üvegesedett félaranysavany. A' villánszikra megsavanyítja az aranyat. Savanyban nehezen oszlik fel; a' levegő, víz, föld, só és kénsavany kevéssé hatnak rá; a' konyhasó-savany sem árt neki. A' salétromsavany sem oszlatja fel, ha tiszta, hanem ha veres vagy salétrom-savanygázzal egyvelítetik. A' királyviz felosztatja, és aranysóvá változtatja. Ez a' konyhasóval savanyított arany sárgás, égető és megkristályosodik; a' kristály megolvad a' tűzön és megveresedik, a' levegőn pedig elolvad. A' lugsó sárga színnel üti le az aranyat; ez a' leütés pattan vagy durrog, ha bizonyos fokig meghevítetik, azért pattant-aranynak nevezetik (Knallgold). Ez lugsós félaranysavany. Ha arany-feloszlék konyhasóval savanyított czin-feloszlékkel egyvelítetik vízben, bársonypirosságu leütés következik, mely kázsia vagy ércbársony név alatt ismeretes, és igen becses a' mázos festésnél (emaille). Ez adja a' legszebb árnyéklatot viola, rózsza 's lila színben.

Nehézségére nézve a' platinát kivéven minden ércet meghalad az arany. Megolvasztására nagyobb hősege kívántatik mint az ezüstére. A' tiszta aranyak vagy igen világos sárga vagy halavány sárga színe van. Az amerikai arany halaványabb az európainál. Fényét meg nem sérti a' rozsdá! mert legfeljebb csak a' ráragadt anyagoktól kap foltot, de melyek állományát meg nem változtatják és ismét könnyen letisztíthatók róla. Akár megtüzesítetik akár dörzsöltetik, sem szaga sem ize nincsen.

Nyújthatósága az aranyak felülmúlja képzeletünket. Egy szemnyi aranyat 500 láb hosszúságú sodronnyá lehet kinyújtani; két lattal pedig 444 órányi hosszúságú ezüstfonalat úgy meg lehet aranyozni, hogy nagyító üvegen sem vehetni észre az ezüstöt; sőt ezen aranyboríték, noha vékonyságát elképzelhetni, egy összefüggő egészet teszen, és mint üreg, átláthatatlan cső marad vissza, ha az ezüst választó vízzel felosztatik belőle. Egyetlen egy szemnyi arany oly vékony levelecskékké lapíthatatik, hogy 1490 koczkahüvelyknyi tér boríthatatik be vele, mégis átláthatatlanok ezen